

Ірина Мухіна
м. Харків, Україна

ПОСТРАДЯНСЬКИЙ ОСВІТНЬО-КУЛЬТУРНИЙ ПРОСТІР В КОНТЕКСТІ МІЖНАЦІОНАЛЬНИХ ТА МІЖОСОБИСТІСНИХ ВІДНОСИН

За роки незалежності національний освітньо-культурний простір зазнав суттєвих змін. На національно-державному рівні ухвалено чимало програм, доктрин, концепцій розвитку системи освіти, методів навчання й виховання, видані різноманітні законодавчі і адміністративні документи, які спрямовані на впровадження нових освітніх механізмів, які б дозволили створити освітньо-культурний простір, який би забезпечив міжнаціональну злагоду, співробітництво та всебічний розвиток особистості. Аксиологічними параметрами пострадянського освітньо-культурного простору є розвиток освіти та культури, спрямованих на гармонійний розвиток людини, на творчу самореалізацію кожного громадянина, на виховання покоління людей, здатних ефективно працювати і навчатися протягом життя, оберігати й примножувати цінності національної культури та громадянського суспільства. Надання кожній особистості доступу до культурних цінностей повинно здійснюватися поза залежності від національної ознаки та віросповідання, але при збереженні специфіки української культури як складової загальнослов'янської культурної спадщини.

Поки що стратегія розвитку національної освіти носить декларативний характер, а національний освітньо-культурний простір знаходиться у стані подальшого формування. Ціннісними домінантами сучасного освітньо-культурного простору України є:

- відродження і розбудова національної освіти як найважливішої ланки виховання свідомих громадян, формування освіченої, творчої особистості, що має фізичне і моральне здоров'я;
- забезпечення пріоритетності розвитку людини, відтворення й трансляція культури й духовності в усій різноманітності вітчизняних та світових зразків;
- виведення національної системи освіти на рівень розвинених країн світу шляхом докорінного реформування її концептуальних, структурних та організаційних засад;
- подолання монопольного становища держави в освітній сфері через створення на рівноправній основі недержавних навчально-виховних закладів;
- демократизація навчально-виховної системи [1, с. 23].

Наукове осмислення трансформацій вітчизняної освіти, експертне оцінювання її здобутків дозволить обрати аксіологічну і концептуальну траєкторію розвитку сучасного освітньо-культурного простору. Дискурс модернізації освіти ряд дослідників розглядають в контексті трансформаційних змін, що не є подібними для вітчизняної освіти, тому заслуговують на наукове вивчення. У цьому аспекті дискурс модернізації освіти – це не довільні висловлювання про змінену освітню реальність, утворену на засадах формально-логічного розмірковування, а це система суджень про динамічні зрушення в освіті, котрими засвідчені смисли, надані науковцями [2, с. 34].

Болонські ініціативи, що викликають палкі дискусії серед науковців, слід розглядати як стимул для співпраці з країнами Європи у сфері підготовки фахівців, проведення наукових досліджень та здійснення технологічних розробок, котрі б влаштовували як Україну, так й її партнерів і сприяли б зміцненню політики добросусідства і співробітництва. Щодо запозичення закордонного досвіду у формуванні українського менталітету засобами освіти й культури, то дослідники відмічають, що, наприклад, американський освітній досвід, заснований на психокulturі, яка не має архетипів тоталітаризму і авторитаризму, котрі були притаманні радянській освітній системі не є доцільним, оскільки пряме упровадження іноземного досвіду на національну освітню ниву є проблематичним для пострадянського суспільства, де архетипи суспільного життя є іншими [2, с. 36]. Ціннісним елементом модернізації освітнього простору є виховання національної еліти, становлення політичної нації, соціалізація молодого покоління, обґрунтування національної ідеї та її трансляція різними елементами освітньо-культурного простору. Європейський вимір не повинен перешкоджати збереженню національної ідентичності, культурних традицій. На жаль, дискурс модернізації вітчизняної освіти свідчить, що трансформаційні процеси в ній не усвідомлені в усій її комплексності.

К. Нужненко, осмислюючи напрями стратегії розвитку вітчизняного освітнього простору в контексті світової системи освіти, відмітила, що зміни, що проходять в освіті, спричиняють процеси, що пов'язані із загальноцивілізаційними тенденціями у виробництві, культурі та духовному житті. Освіта, як і раніше, залишається стратегічним ресурсом поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, здобуття державою конкурентоспроможності на міжнародній арені. Основною метою національного освітнього простору є забезпечення засвоєння цивілізаційних здобутків, з одного боку, та створення бар'єру для культурної гомогенізації, з іншого боку. Отже, національна освіта повинна утверджувати національну ідентич-

ність особи та її культурну самобутність [3, с. 26, 29]. При цьому необхідно запобігати розвитку радикального українського націоналізму, що принижує людську гідність тих громадян України, що мають іншу національну ознаку (росіян, вірменів, кримських татар, євреїв тощо).

Побудова так званого «суспільства знань» передбачає новий освітній рівень громадян, впровадження інтелектуальної складової у виробництво та соціальну інфраструктуру, підтримку інноваційного розвитку всієї освітньо-культурної системи на новому наднаціональному підґрунті. Нова освітня парадигма «суспільства знань» передбачає доступність інформації та знань, зростання особистої участі громадян у продукуванні різноманітних змін в усіх сферах життєдіяльності, тому система освіти повинна створювати умови для того, щоб кожна людина завдяки освіті стала креативною, готовою до змін. Таким чином, національний освітньо-культурний простір повинен формуватися у відповідності до структурних перетворень різних рівнів освіти, насамперед, вищої школи, що готує фахівців інтелектуальних, професійних і духовних. Засоби освіти й культури повинні бути спрямовані на формування ціннісних орієнтирів, здатних об'єднати учасників освітнього процесу через виховання громадянськості, захисту суспільних цінностей, збереження й розвитку національних, регіональних і світових культур в умовах плюралізму і демократії. У відповідності до європейського освітнього простору в національній системі освіти та культури пріоритетною цінністю повинна стати людина, особа, її права і свободи [4, с. 50].

Що стосується ціннісних ідеалів, що продукуються засобами освіти та культури, то базовим принципом європейського освітнього простору є принцип гуманізму та міжнаціонального співробітництва. Недарма ХХІ століття оголошено ЮНЕСКО століттям освіти, а ООН – століттям людини. Але гуманізм, який пропагується засобами освіти та культури, неодмінно пов'язується з освіченістю, компетентністю, свободою саморозвитку особистості та можливістю її самореалізації. У цьому контексті гуманізація національного освітньо-культурного простору потребує нового філософського переосмислення. Не зважаючи на те, що педагогами-новаторами протягом ХХ ст. були запропоновані гуманістичні практики (школа ненасильства, школа радості, школа життєтворчої особистості та ін.), вони залишаються лише острівками гуманізації. Система освіти на сьогодні у багатьох моментах ще залишається авторитарною, пропонуючи радянські традиційні методи навчання й виховання. Як відмітив Ю. Заньковецький, внесок загальноосвітньої школи у гуманітарне виховання молоді недостатній, і ця негативна тенденція передається у сферу професійної та вищої школи. Хоча мета школи, як

і раніше, залишається незмінною – підготовка громадянина-патріота, культурної і моральної особи, що має естетичні смаки й добре здоров'я, але, на жаль, молодь дуже часто проявляє духовну незрілість та відсутність громадянської свідомості. На шляху трансформації національного освітнього простору на заваді стають небажання і невміння багатьох педагогів займатися новою для них справою, відсутність педагогічних методологій ефективного навчання у сфері духовної і професійної освіти, дефіцит навчального часу тощо [5, с. 22]. Старі ідеологічні норми віджили, а мораль радянського суспільства стала здебільшого чужою для молоді людини пострадянського суспільства. Духовний світ батьків стикається у протиріччях з духовним світом молодого покоління, для якого більш близькими й привабливими є західні цінності. З урахуванням цих тенденцій національний освітньо-культурний простір повинен ґрунтуватися на якісно новій гуманітарній освіті, яка виключає формалізм, примушення, догматизм, ортодоксальність старих ідеологічних прийомів. Це висуває нові вимоги й до професійних та людських якостей викладача, як суб'єкта освітнього процесу.

Осмислюючи роль сучасного освітньо-культурного простору в міжнаціональних та міжособистісних відносинах, слід визнати за вищою школою ключову роль у формуванні, розвитку, збереженні та трансляції культури і духовних цінностей. Слід враховувати, що державна ідеологія у сфері освіти тільки у тому випадку може бути «людинозберігаючою» і цивілізаційно ефективною, коли вона буде вбирати у себе світовий досвід і власну історичну спадщину. ХХ століття наочно продемонструвало, що освіта й виховання не можуть бути комуністичними чи буржуазними, вони можуть бути або моральними, або аморальними. Тому ціннісні орієнтири формування системи освіти, культури й виховання будуть визначати й ціннісні та духовні домінанти сучасного багатонаціонального суспільства.

Список літератури: 1. Уваркіна О. Особливості сучасного розвитку української національної освіти // Вища освіта України. – № 1. – 2012 р. – С. 20–23. 2. Жорнова О. Дискурс модернізації освіти: чи впізнана освітня реальність? // Вища школа. – № 1. – 2012. – С. 32–42. 3. Нужненко К. Соціально-економічні позиції української освіти в європейському просторі // Вища школа. – № 4. – 2012. – С. 25–32. 4. Байденко В.И. Болонский процесс: структурная реформа высшего образования Европы / В.И. Байденко. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов: Российский новый ун-т, 2009. – 128 с. 5. Заньковецький Ю. Виховання і навчання. Протиріччя в єдності // Вища школа. – № 2. 2012 р. – С. 20–29.